

Rondblik

Is er een toekomst voor de gereformeerde school?

H. van Leeuwen

Halverwege de vorige eeuw werd op steeds meer plaatsen in ons land gestart met gereformeerde scholen. Dat gebeurde in een concept dat kortweg werd aangeduid als ‘de triangelgedachte’. Na ruim een halve eeuw gereformeerde scholen kun je de vraag stellen of dit concept nog een toekomst heeft. Die vraag wordt opgeroepen door de eerste zinnen van een drietal artikelen in *De Reformatie*, van de hand van dr. Pieter Vos.¹

Hij schrijft: ‘Tot voor kort werkten kerk, school en gezin in de gereformeerde wereld eendrachtig aan de opvoeding van de jeugd. Dit ging gepaard met een bepaalde vanzelfsprekendheid. Ouders, school en kerk wisten over en weer wat men aan elkaar had. Door tal van factoren is dit kader aan erosie onderhevig.’²

De inleiding op het derde artikel besluit hij met de verontrustende zinsnede: ‘... veranderingen ... die de triangelgedachte van binnenuit ondermijnen.’³

Het is niet de eerste keer dat hardop getwijfeld wordt aan de houdbaarheid van ‘de triangelgedachte’. Bij de oppervlakkige lezer roept dit taalgebruik de gedachte op dat de gereformeerde school z’n langste tijd wel heeft gehad. Op weg naar de toekomst moeten we zoeken naar een ander concept, dat beter past bij de veranderde tijd die we nu beleven. De relatie tussen school, kerk en gezin lijkt afgeschreven te zijn.

In deze bijdrage wil ik bekijken hoe de relaties liggen tussen school, kerk en gezin, en of het beeld van de triangel nog voldoende duidelijk maakt wat de pretentie van de gereformeerde scholen is. Ik plaats daarbij meteen een aantal kanttekeningen bij de artikelen van dr. Vos.

Internationale verschillen

In september werd in Canada voor de tweede keer een internationale conferentie gehouden over gereformeerd onderwijs.⁴ Er was een stevige delegatie uit Nederland aanwezig, bestaande uit werkers in het primair, het voortgezet en het hoger onderwijs. Zij waren daar te gast bij de Canadese collega’s die hun tweejaarlijkse *principals conference* openstelden voor het internationale gezelschap. We ontmoetten er ook enkele collega’s uit Australië en Tasmanië.

In zo’n gezelschap wordt al snel duidelijk dat er verschillen zijn in de situatie waarin we ons werk doen. De gemeenschappen in Canada en Australië hebben kenmerken van emigrantengemeenschappen. De mensen binnen zo’n gemeenschap zijn sterk op elkaar gericht en koesteren wat ze uit hun voormalige vaderland hebben meegenomen. Dat is heel herkenbaar als het gaat om de plek die school en kerk innemen. Vaak staan de gebouwen naast elkaar op gemeenschappelijk terrein. Zo wordt de eenheid heel zichtbaar en dat voelt weldadig aan. Hoewel het ook voelt alsof in een bepaald opzicht de tijd heeft stilgestaan. Die zichtbare verbinding tussen school en kerk bestaat in Nederland vrijwel niet meer. Het roept in zo’n internationaal gezelschap de vraag op, wat we in Nederland gedaan hebben met de verworvenheden van de Vrijmaking.

We zijn intensief met elkaar in gesprek geweest en we hebben elkaar geholpen in het formuleren van wat wezenlijk is voor gereformeerd onderwijs, vanuit het verleden, in het heden en naar de toekomst toe. Daar is niet alleen over gepraat, er is ook in praktische zin

invulling aan gegeven. Het was bemoedigend om te mogen ervaren hoeveel herkenning er is, ondanks de verschillen die er zijn in omstandigheden. Het helpt als je elkaar persoonlijk ontmoet. Dan kun je van hart tot hart spreken, en het bleek dat de overeenkomsten sterker zijn dan de verschillen. Er is overeenkomst in fundament, er is verschil in omstandigheden en misschien ook wel in stadium van ontwikkeling.

De triangel geëmancipeerd

In Nederland hebben we de afgelopen jaren een proces doorgemaakt dat je zou kunnen kenschetsen als emancipatie van de school. Door diverse factoren heeft de school zich ontwikkeld tot een zelfstandig instituut met een eigen positie ten opzichte van de kerk. In die zin is de analyse van dr. Vos correct. De situatie is echt anders dan die waarin onze ouders meer dan vijftig jaar geleden met gereformeerde scholen begonnen.

Toen was er een sterke betrokkenheid vanuit de kerken, om met elkaar te zorgen voor scholen waar onderwijs werd gegeven dat aansloot bij de leer van de kerken. Ouders kregen zo de gelegenheid om hun belofte waar te maken die ze bij de doop van hun kind gedaan hadden: dit kind (doen) onderwijzen naar de leer van de Gereformeerde Kerk. Ook andere kerkleden steunden de gereformeerde school. Dat leidde tot het beeld van een triangel, waarbij het gaat om drie hoekpunten: kerk, school en gezin. Vanuit deze drie hoekpunten wordt samengewerkt aan de opvoeding van en het onderwijs voor de jeugd van de kerk.

En kijk nu eens naar de gereformeerde scholen. De naam is nog steeds dezelfde, maar de praktijk is sterk veranderd. Daar kun je allerlei oorzaken voor aanwijzen, zoals maatschappelijke ontwikkelingen (inclusief de cultuur onder jongeren én ouderen) en veranderde organisatievormen (zoals de schaalvergroting in het onderwijs). Feit is dat de betrokkenheid van ouders is verschoven. Waren ze vroeger duidelijk de eigenaar van de school, nu gedragen ze zich vooral als de ouder van hun kind en als zodanig als klant, gebruiker, consument. Je merkt het bijvoorbeeld aan de betrokkenheid bij de school. Op een algemene ledenvergadering verschijnt nog slechts een handjevol mensen. Maar als er een schoolavond is waar het gaat over de praktijk in de klas en de dagelijkse wereld van het kind, dan zitten de lokalen vol.

Heimwee en toekomst

Wanneer ik de situatie in Canada zie, dan kan ik een bepaald gevoel van heimwee niet onderdrukken. Wat is het mooi, om de eenheid tussen kerk en school zo concreet gestalte te zien krijgen. Dat is heel waardevol!

Tegelijk realiseer ik me ook dat heimwee geen goede raadgever is. Wat in Canada wellicht nog functioneert - en laten ze het vooral vasthouden zolang het kan! - werkt niet meer in onze Nederlandse situatie. Je dient er geen belang mee om je treurnis uit te spreken over wat we kwijt zijn, zolang tenminste de situatie die we nu hebben, ook perspectief biedt. De vraag is intussen wel, wat dat perspectief dan is.

De gereformeerde scholen zijn duidelijk in een nieuwe fase terechtgekomen. Ze zijn geëmancipeerd, gaf ik al aan. Daarmee bedoel ik te zeggen dat de school een meer eigen bestaan heeft gekregen naast de kerkgemeenschap. Onveranderd is, dat de gereformeerde school nog altijd gedragen wordt door mensen die zich in die kerkgemeenschap laten voeden en vormen.

Het beeld van de triangel wordt als achterhaald beschouwd, omdat er geen verzuiling meer is zoals we die kenden in het verlengde van de Vrijmaking. Toen was er een bijna organische

eenheid tussen gezin, kerk en school. De tijdgeest heeft daar z'n invloed op gehad en ervoor gezorgd dat die organische eenheid minder sterk is geworden. Ik beschouw dat - met alle beperkingen van de formulering die ik hier gebruik - als een gegeven. Daar kun je treurig over zijn, maar daarmee draai je die ontwikkeling niet terug. Wel moet je een kritische en wezenlijke vraag stellen: wat staat ons te doen in deze veranderde situatie? Er zijn ten principale twee mogelijkheden: het is een foute ontwikkeling waarvan bekering geboden is, of het is een ontwikkeling waaraan je op een goede manier verder invulling kunt geven.

Stevige ondersteuning voor het kind

Ik wil een poging doen om in dat laatste spoor te gaan. Ik doe dat in de overtuiging dat we daarmee het gereformeed onderwijs niet prijsgeven. In de situatie zoals we die hier en nu meemaken, kunnen we invulling geven aan dezelfde opdracht waaraan onze ouders gehoor gaven toen ze vanuit de genoemde triangelgedachte scholen stichtten. De omstandigheden zijn anders, de roeping is dezelfde.

Het opgroeiende kind ondervindt invloed vanuit een aantal kanten. Om te beginnen groeit het op binnen het gezin waartoe het behoort. Na enkele jaren brengt het een belangrijk deel van de tijd door op school. En ook krijgt het geleidelijk steeds meer een plek binnen de kerk. Daar heb je die drie poten onder de opvoeding van het kind. Wat dat betreft is er niets veranderd. Je kunt er een ander beeld bij tekenen dan dat van de triangel, terwijl je er hetzelfde mee bedoelt. Het kind zit op een krukje dat gedragen wordt door drie poten. U begrijpt: die drie poten zijn het gezin, de school en de kerk. Ik heb dat beeld eerder naar voren gebracht, tijdens de eerste internationale conferentie die in mei 2004 in Lunteren werd gehouden. Onlangs heb ik er nog weer eens aandacht voor gevraagd in een bijdrage in het *Nederlands Dagblad*.

Laat me dat beeld nog iets verder uitwerken. U voelt wellicht aan dat drie poten onvoldoende stevigheid bieden wanneer ze onafhankelijk van elkaar onder het zitvlak staan. Als het kind wat groter wordt, dreigt het krukje al snel onder het toenemende gewicht in elkaar te zakken. Er is heel wat meer stevigheid te krijgen als je de drie poten onderling met elkaar verbindt. Die verbinding wordt gevormd door het feit dat ze een gemeenschappelijk karakter hebben: gereformeed! Het kind zit op z'n krukje, midden in de wereld, en wordt gesteund door gezin, school en kerk die onderling verbonden zijn door het gereformeede geloof. Ondanks hun eigen functie en identiteit zijn die drie hecht verbonden.

Bewustwording

In dit beeld heeft de school een eigen plek, naast de kerk en het gezin. En tegelijk is er een hechte onderlinge band, waarmee het gereformeede karakter wordt gevormd en gevoed. In de praktijk betekent dit dat we als scholen onze eigen ontwikkeling mogen doormaken en onze eigen verantwoordelijkheid moeten nemen. Ik betwijfel of er ooit echt sprake is geweest van vanzelfsprekendheid; misschien wel. Die vanzelfsprekendheid zijn we dan nu inderdaad voorbij. Maar waar gaat het eigenlijk over, als het over vanzelfsprekendheid gaat? Het was ooit vanzelfsprekend, althans meer dan nu het geval is, dat de kinderen uit gereformeede gezinnen naar de gereformeede school gingen. Een risico daarvan was, dat die scholen er heel vanzelfsprekend van uitgingen dat de leerlingen toch wel kwamen; met een bepaalde vorm van gemakzucht als gevolg. Als dat zo was, dan was dat fout. Een gereformeede school behoort per definitie een school te zijn waar kwaliteit geleverd wordt. Tegenwoordig is er vanuit de ouders veel meer een bewuste keus voor een school. Vanuit de gereformeede overtuiging is het nog steeds 'vanzelfsprekend' dat daarbij de gereformeede school als eerste in beeld komt. Als het aan de school ligt dat er een andere keus gemaakt

wordt, dan moet die school zich dat ernstig aantrekken. Als het voortkomt uit een afgenomen bewustzijn bij ouders, dan wordt het voor de school heel lastig om tot verandering op te roepen.⁵ Mij lijkt dat er dan eerst een taak ligt voor de kerk, om ouders bewust te maken van hun verantwoordelijkheid in schoolkeuze. Dit is een punt waarover kerkleden en kerkenraden zichzelf best eens kritisch mogen bevragen.

Ik wil in deze bijdrage vooral focussen op de positie van de school. Welke roeping komt er op de school af, gegeven deze omstandigheden?

Invloed en verbinding

Naar mijn overtuiging is die roeping vooral om werk te maken van goed en gereformeerd onderwijs. Dat is niet vanzelfsprekend geregeld door leerkrachten te benoemen die gereformeerd zijn. Het is noodzakelijk dat de werkers in het onderwijs zich bewust zijn van wat gereformeerd onderwijs in de praktijk betekent. Waar is het op gebaseerd? Waar wordt het door gevoed? Waar gaat het over? Voor wie wordt het gegeven?

Met deze vragen zitten we in de kern van 'gereformeerd onderwijs', zonder simpelweg te verwijzen naar de omgeving: gereformeerde ouders en gereformeerde kerken. De kracht zit namelijk vanbinnen, bij de leerkrachten.

Nog even terug naar de artikelen van dr. Vos in *De Reformatie*. In het tweede artikel schrijft hij: '... zijn er aanzienlijke verschillen tussen gezinnen, tussen plaatselijke kerken, tussen leraren, tussen school en kerk, tussen gezin en school. Om deze en andere redenen is het niet toereikend om terug te vallen op de oude structuren en bijbehorende aanpak. We kunnen niet langer blijven denken vanuit de in de triangel veronderstelde eenheid van gezin, kerk en school. De triangel is gewoon geen realiteit meer, waarmee ik niet wil zeggen dat school, ouders en kerk zich niets aan elkaar gelegen moeten laten liggen. Integendeel, maar we zijn in ieder geval de vanzelfsprekendheid voorbij. En we zullen de jongere, zijn leefwereld en zijn geloofsbeleving serieus moeten nemen.'⁶

Op die waardevolle gedachte gaat hij in zijn laatste artikel in. Hij wijst op de grote invloed die jongeren op elkaar uitoefenen in de *peer groups*, op school maar ook in andere situaties. In die situaties passen ook allerlei contacten en invloeden die geen geloofsbasis hebben. Neem hun leefwereld serieus en laat die leefwereld binnen in de setting waarin je met hen aan het werk bent. 'Het openbreken van de triangel biedt wat dat betreft nieuwe mogelijkheden. Zo verschijnen op menige catechisatie buitenkerkelijke vrienden en vriendinnen. ... Op een christelijke school leren leerlingen van binnenuit wat geloof betekent en juist dat maakt ze ook gevoelig voor geloofsovertuigingen van anderen. Aan een dergelijke godsdienstige vorming is in onze tijd veel behoefte.'⁷

Investeren in mensen

Al onze activiteiten zullen aan de ene kant bijbels genormeerd moeten zijn. In dat opzicht verandert er niets. Anderzijds: je moet een goed beeld hebben van de mensen met wie je aan het werk bent. Daarom vraagt dr. Vos terecht aandacht voor het kind in het verhaal van het gereformeerd onderwijs. Ik deel echter niet zijn standpunt dat door het beeld van de triangel het kind buiten beeld bleef. En door te roepen dat we dat model nu maar eens moeten laten varen, worden reacties opgeroepen die mijns inziens contraproductief zijn. Er zullen er immers zijn die zich bevrijd voelen van de oude structuren en dus de gereformeerde school

maar helemaal opengooien. Anderen verzetten zich vanwege die gevoelens tegen de waardevolle elementen van de analyse die geboden wordt.

Inderdaad: ‘... het slechtste wat we kunnen doen, is in een kramp schieten, hetzij van behoudzucht, hetzij van een overkill aan geloofsoverdracht.’⁸

Maar ik voeg eraan toe: of een schijnbare vrijheid zoeken, hetzij van een onbezonnen openstelling, hetzij door een loslating van de verbinding met de Gereformeerde Kerken. Investeren in gereformeerd onderwijs is niet investeren in oude structuren. Het feit dat die structuren indertijd hun waarde bewezen hebben, betekent niet dat ze dus voor altijd onveranderbaar zijn. In de termen van dit artikel: als we afstappen van de triangel en voortaan het beeld van een krukje gaan gebruiken als gevolg van een inhoudelijke verschuiving, dan zie ik daar goede argumenten voor.

Investeren in gereformeerd onderwijs is vooral investeren in de mensen die er werken. Zij moeten vanuit een diepe innerlijke overtuiging hun werk doen en de inspiratie daarvoor zoeken in Woord en Geest. Dat vraagt om een verdere uitwerking, waarvoor nu geen ruimte meer is. Daarover bij een volgende gelegenheid.

Noten:

^{1.} *De Reformatie*, jrg. 82, nrs. 43, 44 en 45; p. 738-741, 754-756 en 769-771.

^{2.} *De Ref.*, jrg. 82, nr. 43, p. 738.

^{3.} *De Ref.*, jrg. 82, nr. 45, p. 769.

^{4.} ICRE - International Conference for Reformed Education, 24-26 september 2007 in Cedar Springs, Sumas WA.

^{5.} Een oratio pro domo is bij voorbaat nooit erg overtuigend.

^{6.} *De Ref.*, jrg. 82, nr. 44, p. 756.

^{7.} *De Ref.*, jrg. 82, nr. 45, p. 771.

^{8.} *De Ref.*, jrg. 82, nr. 45, p. 771.